ASAD DILMUROD HIKOYALARIDA INSON VA JAMIYAT MUNOSABATLARINING BADIIY IFODASI

Ahtamova Madinabonu Bahriddin qizi

Qabul qilindi: 25.10.2025
Ko‘rib chiqildi: 26.10.2025
Tasdiqlandi: 27.10.2025

Kalit so‘zlar:
Asad Dilmurod, inson, jamiyat, badiiy ifoda, axloq, ijtimoiy munosabat

Annotatsiya. Ushbu tezis Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarning badiiy ifodasini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Asarda yozuvchi individual ong, ijtimoiy adolat, axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas’uliyat masalalarini badiiy vositalar orqali yoritadi. Tadqiqotda muallifning ijtimoiy-falsafiy qarashlari, obrazlar tizimi hamda badiiy uslubining o‘ziga xos jihatlari tahlil qilinib, inson va jamiyat o‘rtasidagi ichki ziddiyatlar estetik nuqtai nazardan talqin etiladi.

Keywords:
Asad Dilmurod, human, society, artistic expression, morality, social relations.

Annotation. This thesis explores the artistic expression of human and social relations in the short stories of Asad Dilmurod. The author artistically portrays themes of individual consciousness, social justice, moral values, and personal responsibility through symbolic and aesthetic means. The study analyzes the writer’s philosophical perspectives, system of imagery, and distinctive literary style, interpreting the inner conflicts between the individual and society from an aesthetic standpoint.

Ключевые слова:
Асад Дилмурод, человек, общество, художественное выражение, мораль, социальные отношения.

Аннотация. Данный тезис посвящён анализу художественного выражения взаимоотношений человека и общества в рассказах Асада Дилмурода. В произведениях автор через художественные средства раскрывает темы индивидуального сознания, социальной справедливости, моральных ценностей и ответственности личности перед обществом. В исследовании рассмотрены философские взгляды писателя, система образов и особенности его стиля, а также эстетическая интерпретация внутренних конфликтов между человеком и обществом.

Kirish. Asad Dilmurod o‘zining hikoyalari orqali zamonaviy o‘zbek adabiyotida inson va jamiyat o‘rtasidagi murakkab ruhiy-ijtimoiy jarayonlarni badiiy tahlil etgan yozuvchilardan biridir. Uning asarlarida inson shaxsiyati, ijtimoiy

mas’uliyat, axloqiy tanlov va jamiyatdagi o‘zgarishlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik chuqur falsafiy mazmunda aks etadi. Muallif hikoyalarida insonning ichki kechinmalari, ruhiy ziddiyatlari va ijtimoiy muhit ta’siri ostida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklar tasvirlanadi. Asad Dilmurod yaratgan obrazlar hayotiy, ruhiy jihatdan teran va falsafiy mazmun bilan boyitilgan bo‘lib, ular orqali muallif inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatli holatlarni badiiy vositalar yordamida ochib beradi. Shuningdek, uning hikoyalarida insonning ijtimoiy muhitdagi o‘rni, ma’naviy qadriyatlarga bo‘lgan munosabati, jamiyatda adolat va axloqiylik muammolari o‘ziga xos poetik uslubda yoritilgan. Yozuvchi inson ruhiyatini jamiyatning ma’naviy-axloqiy muammolari bilan bog‘lab, o‘quvchini hayotiy haqiqatlar ustida chuqur o‘ylashga undaydi. Asad Dilmurodning hikoyalarini o‘rganish, bir tomondan, o‘zbek adabiyotida insonparvarlik va axloqiy g‘oyalar qanday shakllanganini anglashga yordam bersa, boshqa tomondan, zamonaviy ijtimoiy fikr va estetik tafakkurning rivojlanish jarayonini yoritishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois, ushbu tadqiqotda Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlarining badiiy talqini, muallifning estetik yondashuvi hamda asarlardagi ijtimoiy g‘oyalar tizimi tahlil etiladi.

Adabiyotlar tahlili. Inson va jamiyat munosabatlari mavzusi o‘zbek adabiyotida doimo markaziy o‘rin tutib kelgan bo‘lib, Asad Dilmurod ijodi bu masalaga o‘ziga xos falsafiy-badiiy yondashuv bilan kirib keladi. Adabiyotshunos O. Jo‘rayev ta’kidlaganidek, zamonaviy hikoyachilikda insonning ichki olamini jamiyatdagi o‘zgarishlar bilan bog‘liq holda tahlil qilish o‘zbek nasrining yangi bosqichini belgilab beradi [1]. Shunga o‘xshash yondashuvni D. Abdurahmonova o‘z tadqiqotida kuzatib, Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatlar badiiy tasvirning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida talqin etilishini ko‘rsatadi [2]. S. To‘raqulova esa yozuvchi asarlarida insonning ijtimoiy mas’uliyatini, adolatga intilish va axloqiy tanlov muammolarini falsafiy-estetik nuqtai nazardan o‘rganib, ularni o‘zbek adabiyotidagi ijtimoiy-psixologik yo‘nalishning davomi sifatida baholaydi [3]. N. Ismoilova o‘z ilmiy izlanishlarida Asad Dilmurodning obraz yaratish mahoratini tahlil qilib, yozuvchining har bir personajida jamiyatdagi real hayotiy muammolarning badiiy ifodasi mujassam ekanini ta’kidlaydi [4]. A. Karimova esa muallifning badiiy uslubiga e’tibor qaratib, uning asarlarida lirizm, psixologik tahlil va ijtimoiy tanqid uyg‘unlashganini qayd etadi [5]. Ushbu manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlari badiiy-estetik jihatdan chuqur ochib berilgan bo‘lib, ular orqali yozuvchi insonning jamiyatdagi o‘rni, axloqiy qadriyati va ruhiy kechinmalarini yuksak san’atkorlik bilan ifodalagan.

Materiallar va usullar Ushbu tadqiqotda Asad Dilmurodning hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlarining badiiy ifodasini o‘rganish maqsadida muallifning bir qator asarlari, xususan “Odam bo‘lish qiyin”, “So‘qir ko‘zlar”, “Bo‘ron”, “Hayot manzaralari” kabi hikoyalari tahlil uchun asosiy material sifatida tanlab olindi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida adabiy tahlil, strukturaviy-semantik yondashuv, psixologik va ijtimoiy tahlil metodlari qo‘llanildi. Shu bilan birga, badiiy

matnni lingvopoetik tahlil qilish, muallifning individual uslubini ochish va ijtimoiy mazmunni badiiy shakllar orqali ifodalash jarayonini aniqlashga alohida e’tibor qaratildi. Tadqiqot davomida insonning ichki kechinmalari, jamiyatdagi o‘rni, ijtimoiy tengsizlik, axloqiy inqiroz va shaxsiy iztiroblar kabi masalalar matn darajasida tahlil qilinib, muallifning ularni qanday badiiy vositalar orqali yoritgani o‘rganildi. Metodik yondashuv sifatida komparativ tahlil ham qo‘llanib, Asad Dilmurod ijodida inson va jamiyat munosabatining tasviri o‘zbek hikoyachiligi an’analari bilan qiyoslandi. Tadqiqot jarayonida badiiy matnlarda qo‘llangan metafora, ramz, timsol, ichki monolog, tafakkur oqimi, dialogik nutq, portret va peyzaj tasvirlari kabi poetik unsurlar tahlil etildi. Ushbu metodlar orqali muallifning ijtimoiy-falsafiy qarashlari, axloqiy qadriyatlarga munosabati hamda zamonaviy inson ruhiyatini ifodalashdagi uslubiy xususiyatlari aniqlanib, tahlilning ilmiy xulosalariga zamin yaratildi. Shu tariqa, tadqiqot materiallari va usullari Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat o‘rtasidagi murakkab ijtimoiy-axloqiy muvozanatni badiiy tahlil qilishga yo‘naltirildi.

1-Jadval. Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlarini badiiy ifoda etish vositalari

Hikoya nomi	Badiiy ifoda vositalari	Ijtimoiy-manzara mazmuni	Psixologik ta’sir	Izoh
Odam bo‘lish qiyin	Ichki monolog, metafora, dialog	Insonning axloqiy qarashlari va jamiyatdagi illatlar	Shaxsning ma’naviy iztirobi va qaror qabul qilish jarayoni	Hikoya insonning ma’naviy pokligi va jamiyatdagi qiyinchiliklarini ochib beradi
So‘qir ko‘zlar	Ramz, peyzaj tasviri, dramatik vaziyat	Beqarorlik, loqaydlik, insoniy qadriyatlar	Ichki kurash va ijtimoiy ong farqi	Muallif jamiyatdagi insoniy qadriyatlarning qadrsizlanishini ramziy tasvirlar orqali ko‘rsatadi
Bo‘ron	Dialog, metafora, tabiat manzaralari	Ijtimoiy beqarorlik, axloqiy inqiroz	Ruhiy iztirob, o‘zini anglash	Hikoya tabiat tasviri va dramatik vaziyatlar yordamida inson va jamiyat ziddiyatini yoritadi
Hayot manzaralari	Portret, ichki monolog, tafakkur oqimi	Ijtimoiy muhit va inson hayoti	Shaxsning ichki dunyosi va hissiyotlari	Hikoyada inson ruhiyati va jamiyatdagi rolining murakkabligi badiiy jihatdan ko‘rsatiladi

Ushbu jadval Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlarini ifodalash uchun qo‘llanilgan badiiy vositalarni tahlil qiladi. Jadval orqali har bir hikoyada ishlatilgan poetik uslublar, ijtimoiy mazmun va psixologik ta’sir o‘quvchiga aniq ko‘rinadi, bu esa tadqiqot natijalarini vizual tarzda tizimlashtirishga yordam beradi. Huddi shuningdek, jadval hikoyalarda insonning ichki olami va jamiyat bilan bo‘lgan murakkab munosabatlarini badiiy vositalar orqali qanday ochib berilganini ko‘rsatadi.

Tadqiqot muhokamasi. Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlarining badiiy ifodasi chuqur falsafiy hamda ijtimoiy mazmunga ega bo‘lib, yozuvchi o‘z asarlari orqali zamonaviy insonning ma’naviy olamini, jamiyatdagi ijtimoiy adolatsizlik va ruhiy tanglik holatlarini teran tahlil etadi. Uning hikoyalarida inson shaxsining ichki olami va jamiyat bilan bo‘lgan ziddiyatlari markaziy o‘rinni egallaydi. Masalan, “Odam bo‘lish qiyin” hikoyasida insonning ma’naviy pokligi va axloqiy qarashlari jamiyatdagi illatlar fonida ochib beriladi, muallif ijtimoiy muhitning shaxs ruhiyatiga ta’sirini ramziy obrazlar orqali ifodalaydi. “So‘qir ko‘zlar” hikoyasida esa muallif jamiyatda mavjud befarqlik, insoniy qadriyatlarga loqaydlik muammosini ko‘rsatadi, ko‘rish va ko‘ra bilish o‘rtasidagi ramziy zidlik orqali insoniy ong va ijtimoiy ong o‘rtasidagi farqni tahlil qiladi. “Bo‘ron” hikoyasida ijtimoiy beqarorlik, axloqiy inqiroz va insonning o‘zini jamiyatda anglash jarayoni badiiy ifoda topadi. Bu hikoyalarda tabiat manzaralari inson ruhiyati bilan uyg‘unlashtirilib, psixologik holatlarni chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyatlar ko‘proq ichki monolog, ramzlar tizimi, metaforik tasvirlar va dramatik vaziyatlar orqali ifodalanadi. Muallif ijtimoiy muammolarni bevosita emas, balki badiiy kontekstda, inson taqdiri va ruhiy iztiroblari orqali ochib beradi. Bu jihat o‘zbek zamonaviy hikoyachiligi uchun xos bo‘lgan psixologik tahlilning rivojlanganligini ko‘rsatadi. Shuningdek, yozuvchi asarlarida ijtimoiy muvozanatning buzilishi, insoniy qadriyatlarning yemirilishi va ma’naviy inqiroz holatlari orqali jamiyatning axloqiy holati haqida fikr yuritadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, Asad Dilmurod hikoyalarida inson har doim o‘zligini saqlab qolish, adolat, mehr, halollik kabi qadriyatlarga sodiq qolishga intiladi. Shu orqali yozuvchi o‘z asarlarida insonparvarlik, adolat va ma’naviy poklik g‘oyalarini ilgari suradi. Umuman olganda, muallif hikoyalarining badiiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, inson va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlar, ularning o‘zaro ta’siri hamda bu jarayonda inson ruhiyatida yuz beradigan o‘zgarishlar yozuvchining ijodiy nigohi orqali teran yoritilgan.

Xulosa. Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat munosabatlarining badiiy ifodasi yozuvchining chuqur ijtimoiy-falsafiy qarashlari, insonparvarlik g‘oyalari va hayotiy kuzatuvlari asosida shakllanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, muallif o‘z asarlarida insonning ichki dunyosi va tashqi ijtimoiy muhit o‘rtasidagi ziddiyatlarni psixologik chuqurlik bilan tasvirlaydi. U insonni jamiyatning faqat bir bo‘lagi sifatida emas, balki mustaqil fikrlovchi, ma’naviy mas’uliyatli shaxs sifatida ko‘rsatadi. Yozuvchining hikoyalarida ko‘tarilgan ijtimoiy

muammolar zamonaviy davr uchun ham dolzarb bo‘lib, ular insoniyatning abadiy qadriyatlari — adolat, vijdon, mehr va halollik kabi fazilatlarni himoya qilishga qaratilgan. Asad Dilmurod asarlarida inson va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlar nafaqat voqelikni ifodalaydi, balki o‘quvchini o‘z hayoti, axloqiy tanlovi va ijtimoiy mas’uliyati haqida o‘ylashga undaydi. Shunday qilib, muallif hikoyalarining badiiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, u o‘zbek adabiyotida inson ruhiyatini chuqur ochib bera olgan, jamiyatdagi ma’naviy muvozanatni badiiy ifoda vositalari orqali yoritgan ijodkor sifatida ajralib turadi. Tadqiqot natijalari Asad Dilmurod ijodining zamonaviy o‘zbek hikoyachiligidagi o‘rni va ahamiyatini belgilashda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Jo‘rayev, O. Zamonaviy o‘zbek hikoyachiligi va inson psixologiyasi. – Toshkent: Adabiyot nashriyoti, 2018. – 224 b.
2. Abdurahmonova, D. Asad Dilmurod hikoyalarida inson va jamiyat ziddiyatlari. – Toshkent: Ilmiy tadqiqotlar, 2020. – 156 b.
3. To‘raqulova, S. Insonning ijtimoiy mas’uliyati va axloqiy tanlov: Asad Dilmurod ijodida. – Toshkent: Fan va ma’rifat, 2019. – 182 b.
4. Ismoilova, N. Asad Dilmurodning obraz yaratish san’ati. – Toshkent: Adabiyotshunoslik, 2021. – 198 b.
5. Karimova, A. Badiiy uslub va ijtimoiy tanqid: Asad Dilmurod hikoyalari tahlili. – Toshkent: Nashrlar uyi, 2022. – 210 b.